

Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет –
Катедра за друштвене науке, Сомбор;
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет –
Одсек за педагогију, Нови Сад

DOI 10.5937/kultura1754315D

УДК 069.1:316.7

прегледни рад

МУЗЕЈ КАО СОЦИЈАЛНО ИНКЛУЗИВНА ИНСТИТУЦИЈА

Сажетак: Традиционална улога музеја која се огледа у сакупљању, конзервирању и излагању колекција данас се надопуњује новим улогама које музеји добијају у савременом друштву. У том оквиру, циљ овог рада односи се на сагледавање могућности музеја у сфери друштвеног ангажовања, то јест на разматрање потенцијала музеја као социјално инклузивне институције. У тексту се разматрају појмови социјална искљученост и социјална инклузија, те се анализирају могућности музеја у остваривању једнакости, различитости, социјалне правде и људских права. Констатује се да образовање представља централну активност процеса социјалне инклузије у музеју. Закључује се да музеји у Србији све више почињу да сагледавају своју функцију у друштву. Но, чини се као да код нас и даље влада схватање како су музеји институције довољне саме себи, намењене културној елити. Пратећи трендове у свету, музеји у Србији би требало да уоче свој потенцијал у сфери друштвеног ангажовања, социјалне инклузије, образовања и да се окрену повезивању са друштвом и публиком.

Кључне речи: музеј, образовање, социјална искљученост, социјална инклузија

Увод¹

Улога коју музеји имају у друштву мењала се током година, а нарочито у последњих неколико деценија. Њихова традиционална улога сакупљања, конзервирања и излагања

¹ Рад је настао у оквиру пројекта „Квалитет образовног система Србије у европској перспективи” (бр. 179010) који у периоду од 2011. до 2017. године финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

колекција надопуњује се сада новим улогама које музеји добијају у савременом друштву. Тако се данас све више идентификује улога музеја у образовању и учењу, друштвеним променама, као и у повезивању и партнерству са другим секторима друштва.²

Музеји јесу институције које већ вековима сакупљају и чувају човеково искуство и као такве имају моћ да тумаче и обликују идентитет одређене заједнице и да повезују различите групе унутар заједница. Као једна од најзначајнијих културних институција музеји представљају својеврсну врсту „лепка“ који заједницу држи на окупу где различити људи могу да бораве заједно.³ Тако се прелази са елитистичког схватања музеја, према којем су они намењени само образованим људима и културној елити, на једно шире схватање према којем су музеји намењени свима уз стављање акцента на отвореност, прагматизам и ангажовање у решавању проблема који се тичу конкретних људи, заједница и нација. Данас, у друштву које обилује културним различитостима и које се убрзано мења, музеји су изазвани да редефинишу своје циљеве, мисију, функцију и стратегије како би одговорили на очекивања која друштво поставља пред њих. Они постају чиниоци промена, одражавају промене у друштву и постају инструменти напретка.⁴ Узимајући у обзир интересовања и очекивања посетилаца, музеји постају место за комуникацију, образовање, истраживање, учење и развој идентитета, подстицање даровитости, као и вредновање историјског и културног наслеђа у социокултурним оквирима.⁵ У том контексту, циљ овог рада односи се на сагледавање могућности музеја у сфери друштвеног ангажовања, то јест бави се

2 Fleming, D. (2005) *Managing Change in Museums* (Keynote Address), in: *The Museum and Change International Conference*, 8-10. November 2005. Prague, Czech Republic: National Museum. Преузето 1. 6. 2016. године. Доступно на: <http://www.intercom.museum/conferences/2005/documents/DavidFlemingPaper.doc>, p.1.

3 National Museum Director's Conference (NDMC) (2010) *Museums Deliver*, Преузето 15. 3. 2016. године. Доступно на: http://www.nationalmuseums.org.uk/media/documents/what_we_do_documents/museums_deliver_full.pdf

4 Arinze, E. N. (1999) *The Role of the Museum in Society*, *Public lecture at the National Museum*, Georgetown, Guyana, May, 17. Преузето 3. 4. 2016. године. Доступно на: http://www.maltwood.uvic.ca/cam/activities/past_conferences/1999conf/CAM'99-EmmanuelArinze.GuyanaFinal.pdf. p. 1-2.

5 Gajić, O. i Milutinović, J. *Vaspitanje umetnošću – emancipatorni potencijal u društvu znanja*, u: *Daroviti u procesu globalizacije*, Zbornik 16, priredili Gojkov, G. i Stojanović, A. (2011) Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov” – Vršac; Arad: Universitatea de Vest „Aurel Vlaicu”, str. 173–174.

разматрањем потенцијала музеја као социјално инклузивне институције.

Социјална искљученост и социјална инклузија

Социјална искљученост (ексклузија) представља доминантан дискурсе сагледавања неравноправности у многим европским земљама. Она нуди интегративни оквир за анализирање друштвених неједнакости, који је развијен на различитим парадигмама у политичким и интелектуалним сферама⁶. Концепт социјалне искључености јавља се у политичком дискурсу у Француској средином седамдесетих година прошлог века. Творац кованице *социјална ексклузија* је Рене Леноир (René Lenoir), који као социјално искључене помиње појединце са суицидалним идејама, особе са инвалидитетом, злостављану децу, зависнике од психоактивних супстанци, делинквенте, самохране родитеље, проблематична домаћинства, маргинализоване и асоцијалне особе и друге који се не уклапају.⁷ Последњих неколико деценија социјална искљученост постаје доминантан појам који се користи како би се анализовале неједнакости на територији Европе. Овај је појам скоро у потпуности заменио појам сиромаштва, пре свега, због тешкоћа које прате само одређење сиромаштва. Међутим, постоје тешкоће и у прихватању термина социјална искљученост, највише због тога што се сматра да овај појам није једноставно дефинисати, будући да је широк и флуидан, те да обухвата више димензија. Ипак, између социјалне искључености и сиромаштва не може се повући знак једнакости, пре свега зато што социјална искљученост не подразумева сиромаштво, али може да буде узрокована сиромаштвом или да води ка сиромаштву.⁸ У литератури се наводи да социјална искљученост обухвата и материјалну и културну депривацију, посматрајући сиромаштво само као један елемент процеса маргинализације.⁹

Социјална искљученост односи се тако на процес искључивања, делимично или у потпуности, из економског, културног или социјалног система,¹⁰ на процес у којем се преплиће више врста искључености: искљученост из учешћа

6 Jackson, C. (1999) Social exclusion and gender: Does one size fit all? *The European Journal of Development Research* 11(1), p. 125.

7 Rawal, N. (2008) Social Inclusion and Exclusion: A Review, *Dhaulguri Journal of Sociology and Anthropology* 2, p. 162.

8 Aasland, A. and Fløtten, T. (2001) Ethnicity and Social Exclusion in Estonia and Latvia, *Europe-Asia Studies* 53(7), p. 1026-1027.

9 Jackson, C. нав. дело, стр. 126.

10 Barnes, M. (2005) *Social Exclusion in Great Britain. An Empirical Investigation and Comparison with the EU*, Aldershot: Ashgate.

у доношењу одлука и политици, лимитиран приступ за-
послењу и материјалним ресурсима и отежана интеграција
у тренутне културне процесе.¹¹ У том оквиру, овај појам
укључује дискриминацију која се заснива на различитим
друштвеним својствима или елементима друштвеног иден-
титета,¹² на недостатку ресурса, права, добара и услуга, и
на немогућности да се учествује у нормалним односима и
активностима у друштвеним, економским или културним
сегментима, а који су доступни већини људи у друштву.¹³
Значајно је да се у савременој литератури напомиње да се
социјална искљученост односи на објективно или субјек-
тивно стање или процес, као што је, на пример, објективан
недостатак материјалних ресурса или субјективни осећај
инфериорности.¹⁴

За разлику од појма сиромаштва који представља једноди-
мензионални конструкт и који се посматра у терминима
примања и расхода, социјална искљученост јесте мулти-
димензионалан, динамичан и релациони концепт. Постоји
схватање да постоје три кључне димензије кроз које се пот-
пуније може сагледати концепт социјалне искључености,
а то су: (1) *структурална или економска димензија*, која се
односи на недостатак материјалних ресурса, и која је пове-
зана са искљученошћу са тржишта рада; (2) *контекстуал-
на или социјална димензија*, која се осликава у недостатку
интегрисаности у породични живот или у живот заједнице
и (3) *субјективна или персонална димензија* изражена кроз
осећај пропадања сопствене вредности и повећања осећања
аномије.¹⁵ Динамичност социјалне искључености односи се
на стално мењајућу и интерактивну природу овог феноме-
на. Реч је о томе да социјална искљученост није равномерно
распоређена међу свим социо-економским и етничким гру-
пама и није само стање које остаје непромењено без обзира
на место и време. Тако, на пример, последице стигматизаци-

11 Byrne, D. (1999) *Social Exclusion*, Buckingham: Open University Press.

12 Landman, T. (2006) *Human Rights and Social Exclusion Indicators: Concepts, Best Practices, and Methods for Implementation*, University of Essex: Department of Government Human Rights Centre.

13 Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E. and Patsios, D. (2007) *The Multidimensional Analysis of Social Exclusion. A Research Report for the Social Exclusion Task Force*, Bristol: Bristol Institute for Public Affairs, University of Bristol, p. 9.

14 Jackson, C. нав. дело, стр. 127-128.

15 Mathieson, J., Popay, J., Enoch, E., Escorel, S., Hernandez, M., Johnston, H. and Rispel, L. (2008) *Social Exclusion: Meaning, Measurement and Experience and Links to Health Inequalities*, A Review of Literature. WHO Social Exclusion Knowledge Network Background Paper 1. Преузето 12. 2. 2016. године. Доступно на: http://www.who.int/social_determinants/media/sekn_meaning_measurement_experience_2008.pdf.pdf, p. 12.

је особа које су заражене са ХИВ-ом или болују од АИДС-а нису исте у Јужној Африци или у Сједињеним Америчким Државама, нити међу различитим етничким групама унутар самих Сједињених Америчких Држава. Социјална искљученост посматра се такође и као релациони феномен јер представља круцијалну промену перспективе и усмеравање пажње на друштвене односе, уместо на недостатак ресурса. Социјална искљученост усмерава пажњу на неједнакости које су последица друштвених односа, историјски детерминисаним нормативним системима, који одређеним појединцима, групама, класама или пак државама додељују одређене друштвене идентитете и моћ.¹⁶ Тако се социјална искљученост јавља као последица неравнотеже моћи између друштвених група.

Када се говори о социјалној искључености неминовно се отвара питање: „искљученост из чега”? Другачије речено, поставља се питање које све аспекте подразумева појам социјалне искључености. У литератури се наводи да социјална искљученост подразумева искљученост или недостатак: средстава за издржавање, сигурног и сталног запослења; зараде, имовине, образовања, вештина и културног капитала; минималног или преовлађујућег нивоа потрошње; демократског учешћа; јавних добара, народа или доминантне расе; правне једнакости; породице и друштвеног живота, као и искљученост из друштва благостања и мањак хуманости, поштовања и разумевања према онима који су искључени.¹⁷ Осим тога, наводи се да постоји неколико врста социјалне искључености:

Искљученост са тржишта рада јавља се када је особа спречена да уђе на тржиште рада и пронађе посао. Такође, о овој врсти искључености говори се када особа има ограничене могућности за запослење, услед чега се повлачи са тржишта рада.

Економска искљученост јавља се када појединци не могу да издржавају себе или своју породицу са редовним запослењем. Економска искљученост значи живети у ограниченим околностима – бити „сиромашан”.

Културна искљученост подразумева недостатак могућности да се живи у складу са друштвено прихваћеним или доминантним обрасцима понашања и животним

16 Исто, стр. 13.

17 Silver, H. Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion, in: *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, eds. Rodgers, G., Gore, C. and Figueiredo J. (1995), Geneva: International Institute for Labour Studies, p. 5-6.

вредностима. Та врста искључености може да се односи и на друштвене санкције које особа или група могу да доживе уколико не живе у складу са културним очекивањима.¹⁸

Док се у литератури најчешће детаљно дефинише појам социјалне искључености, сам појам социјалне инклузије остаје недоречен. У суштини, социјална инклузија дефинише се увек у односу на социјалну искљученост.¹⁹ Социјална инклузија одређује се као процес којим се осигурава да они који су у ризику од сиромаштва или социјалне искључености добију прилику и ресурсе који су им неопходни за потпуну партиципацију у економском, друштвеном и културном животу, као и да достигну животни стандард и благостање који се сматрају нормалним у средини у којој живе. Такође, овај појам односи се и на веће учешће у доношењу одлука које се тичу живота појединаца и основних људских права.²⁰ Тако се социјална инклузија односи на начин на који друштво вреднује све своје грађане, поштује њихове различитости, осигурава задовољење основних људских потреба и омогућује пуно учешће у друштву.

Значајно је то да друштво са јаким механизмима социјалне инклузије одликује тежња ка обезбеђивању једнаких могућности и креирање атмосфере коју карактерише одсуство дискриминације.²¹ У том оквиру, социјална инклузија одређује се као процес унапређења способности, могућности и поштовања људи који су дискриминисани због свог идентитета.²² При томе, у друштву може симултано да постоји и социјална искљученост и социјална инклузија; особе или групе могу бити искључене из једног сегмента у друштву, али укључене у други сегмент.²³ Реч је о томе да је социјална инклузија повезана са сфером политике, економије и културе, а да би иницијативе које предузима друштво за повећање социјалне инклузије требало да се обављају у више домена. Када се говори о домену културе, важна је улога музеја који,

18 Kronauer, M. 'Social Exclusion' and 'Underclass' – New Concepts for the Analysis of Poverty, in: *Empirical Poverty Research in Comparative Perspective*, ed. Andress, H. J. (1998), Aldershot: Ashgate, p. 62-67.

19 Rawal, N. нав. дело, стр. 171.

20 European Commission (2004) *Joint Report on Social Inclusion*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, p.10.

21 Westfal, R. (2010) *Dimensions of Social Inclusion and Exclusion*, Yukon: Yukon Bureau of Statistics. Преузето 13. 3. 2016. Доступно на: [http://www.hss.gov.yk.ca/fr/pdf/SI_REPORT_\(Dec_17-10\)](http://www.hss.gov.yk.ca/fr/pdf/SI_REPORT_(Dec_17-10)), pdf. p. 11.

22 World Bank (2013) *Inclusion Matters: The Foundation for Shared Prosperity*, Washington, D. C: World Bank, pp. 4-5.

23 Jackson, C. нав. дело, стр. 129.

као културне институције, могу да олакшају и подстакну социјалну инклузију, али и да делују у правцу социјалног искључивања.

Музеји као агенси социјалне инклузије

Идеја о друштвеном значају јавних музеја није нова. Јавни музеји настали су као друштвени апарат са две контрадикторне функције: прва функција односи се на то да музеји представљају елитне храмове уметности, док се друга тиче њихове функције као утилитаристичког инструмента демократског образовања.²⁴ Касније се додаје још једна функција, која је више у Фукоовом маниру, а односи се на то да музеји треба да буду инструмент дисциплиновања друштва.²⁵ Промене које се данас дешавају у савременом свету не заобилазе ни музеје. Штавише, у литератури се истиче како музеји функционишу у турбулентним околностима, што захтева другачије приступе у вођењу музеја, другачије начине финансирања и начине рада.²⁶ Улога музеја не види се само у очувању културног наслеђа, него и у развијању и евалуацију културних образаца, развијању свести о културном идентитету, као и у промовисању социјалног и економског развоја друштва.²⁷

Сходно томе, музеји у друштву имају примарну и секундарну улогу, при чему секундарна улога није ништа мање значајна, већ се само тако означава са становишта опште дефиниције музеја.²⁸ Примарна улога музеја огледа се у сфери заштите културне баштине, односно музеји представљају трезоре и ризнице непролазних друштвених вредности. Самим тим, музеји утичу на формирање и очување културног идентитета. Међутим, улога музеја никад не може да обухвати само сферу чувања, него се проширује и на културну и образовну сферу. Секундарна улога музеја у друштву тако се односи на развој окружења у којем се налазе. Међународни

24 Hooper-Greenhill, E., Sandell, R., Moussouri, T. and O'Riain, H. (2000) *Museums and Social Inclusion – The GLLAM Report*, Leicester: Research Centre for Museums and Galleries.

25 Bennett, T. (1995) *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, New York, NY: Routledge, pp. 90-91.

26 Sandell, R. (2003) Social Inclusion, the Museum and the Dynamics of Sectoral Change, *Museum and Society* 1(1), pp. 46-47.

27 Gajić, O. and Milutinović, J. (2010) *Intercultural Dialogue in Education: Critical Reflection in the Museum Context*, *Odgojne Znanosti* 12(1), str. 151.

28 Krivošejev, V. (2009) *Muzej, publika, marketing: stalne muzejske postavke i njegova visost posetilac*, Valjevo: Narodni muzej, str. 39-41.

савет Музеја (*International Council of Museums – ICOM*)²⁹ усвојио је на Генералној конференцији 2007. године дефиницију музеја према којој музеји представљају непрофитне, трајне институције на услузи друштву и његовом развоју. Музеји се посматрају као институције отворене јавности, са функцијом да сакупљају, чувају, истражују, комуницирају и излажу фондус у сврхе изучавања, образовања и уживања како у стварним тако и у материјалним доказима о људима и њиховој околини.

Музеји у Европи данас јесу веома популарна места посетилаца, који се због најразличитијих интересовања одлучују да уђу у музеје. Ипак, поред људи који посећују музеје, ту су и они који их врло ретко или никада не посећују, а они пак чине већину популације. При томе, истраживања показују да посетиоци музеја имају виши социјални, економски и образовни статус у односу на појединце који не посећују музеје.³⁰ Они који су сиромашни, недовољно формално образовани или припадници мањинских група су у неравноправном положају или су дискриминисани, а друштво недовољно препознаје музеје као јавна места у којима они имају право да учествују. Показало се и да су музеји често недовољно приступачни за „нетрадиционалне“ посетиоце, а да своје активности више усмеравају на школске групе, него на одраслу популацију, те да често саме владе на националном и европском нивоу не сагледавају улогу музеја у доживотном учењу. У том оквиру, констатује се да су питања једнакости и разноликости у музејима маргинализована, а да, уколико се ова питања и нађу у фокусу интересовања, тада те институције своју одговорност у овом домену ограничавају само на једну групу активности (на пример, на поставке или на особље), или на различите проблеме једнакости (на пример, раса, пол, инвалидитет).³¹ Занемарујући стално мењајућу природу друштва и мултидимензионалну природу људског идентитета, музеји често нуде само ограничене одговоре на различитости и проблеме једнакости.

Последње две деценије, питања једнакости, различитости, социјалне правде и људских права пак долазе у центар

29 Према: Brstilo, I. and Jelavić, Ž. (2010) *Kultura kao prostor mogućnosti: muzej kao čimbenik društvene integracije*, *Etnološka istraživanja* 15, str. 149.

30 Gibbs, K., Sani, M. and Thompson, J. (eds.) (2007) *Lifelong Learning in Museums: A European Handbook*, Ferrara: EDISAI, p. 17.

31 Nightingale, E. and Mahal, C. Integration Equality and Diversity into the Policy and Practice of Museums and Galleries, in: *Museums, Equality and Social Justice*, eds. Sandell, R. and Nightingale, E. (2012), New York, NY: Routledge, p. 13–38.

музејског интересовања. Све је више присталица који из моралних или прагматичних разлога заговарају укључивање разноврсне публике, креирање услова за праведнији приступ музејским ресурсима и за потпунију партиципацију свих.³² Међутим, истиче се да се, упркос све већој подршци и интересовању за социјалну улогу музеја, и данас често одбацује идеја да би културне институције требало да се укључе у социјална питања.³³ Често се догађа да покушаји да се унесе било каква радикална промена у традиционални музеј наилазе на отпор од стране оних који, због разних разлога, желе да задрже ситуацију *status quo*. Тако, на пример, када је 2000. године публикован извештај „Музеји и социјална инклузија”,³⁴ представници Института идеја (*Institute of Ideas*) усмерили су оштре критике према социјалном ангажману музеја, истичући да музеји треба да излажу колекције, а да би питање инклузије требало да се остави социјалним радницима.³⁵ Ипак, и поред многобројних критика и отпора, последњих година развија се академска и професионална дебата која повезује музеје са социјалном инклузијом, позиционирајући музеј као врло битну институцију која може да допринесе развоју друштва.

Послови повезани са социјалном инклузијом обављају се у музејима најчешће у оквиру Одељења за педагошки рад или Одељења за рад са публиком и односе са јавношћу. Музејске активности које се одвијају са искљученим појединцима и групама јесу врло значајне, али музеј као институција има могућности за много шире и комплексније активности у овом пољу деловања. Могло би да се констатује да није једноставно све активности којима музеји могу да допринесу социјалној инклузији свести на заједнички именилац. У том контексту, од посебног значаја је модел који концептуализује утицај музеја на социјалну инклузију и описује процесе којима се тај утицај остварује.³⁶ У оквиру овог модела полази се од схватања да музеј може да промовише процес социјалне инклузије вршећи утицај на три нивоа, уз одређене процесе на сваком од њих:

Индивидуални ниво. Појединци могу да буду обесправљени из више разлога, на пример, услед болести, ниских

32 Sandell, R. and Nightingale, E. (2012) *Museums, Equality and Social Justice*, New York, NY: Routledge.

33 Dodd, J. and Sandell, R. (2001) *Including Museums: Perspectives on Museums, Galleries and Social Inclusion*, Leicester: Research Centre for Museums and Galleries, University of Leicester, p. 3.

34 Hooper-Greenhill, E., Sandell, R., Moussouri, T. and O’Riain, H. нав. дело.

35 Dodd, J. and Sandell, R. нав. дело. стр. 17

36 Исто, стр. 24-25.

примања или ограничених животних прилика и могућности. Повезивање са музејима може да има позитиван утицај на животе појединаца, као што су повећање самопоуздања, стицање нових вештина или могућности истраживања и дефинисања властитог идентитета. Такви исходи остварују се најчешће путем личних, „лицем у лице”, контаката кроз разне програме или радионице. Уз то, музеји могу да понуде простор који ће бити сигуран, подржавајући и неосуђујући и самим тим осигурати појединцима могућности саморазвоја, за који немају прилике у другим животним ситуацијама. На индивидуалном нивоу волонтеризам се препознаје као круцијална активност за укључивање људи који потичу из различитих социокултурних миљеа.

Ниво заједнице. Музеји могу да остварују позитиван утицај и на специфичне локације или суседство, исто као и на индивидуе. Исходи у овом домену односе се на јачање капацитета заједнице, где заједнице стичу компетенције и развијају способност за промену. Тако, на пример, кроз музејске иницијативе заједнице могу бити оснажене да учествују у локалним политикама и тиме повећају своју самоодређеност.

Ниво друштва. Утицај музеја на нивоу целокупног друштва подразумева утицај не само на оне који су на неки начин обесправљени и у неравноправном положају и самим тим социјално искључени, него и утицај на ширу публику. Музеји могу да развију осећање припадности и да афирмишу идентитет група које су маргинализоване. Они су у прилици да пруже визију инклузивног друштва, да подстакну поштовање између различитих заједница, супротставе се дискриминацији и доведу у питање стереотипе који подстичу нетолеранцију у друштву.³⁷

У литератури се, међутим, констатују и многи изазови који се постављају пред музеје који претендују да буду социјално инклузивне институције:

Идентификација и уклањање институционалних баријера, као што су, на пример, улазнице које се наплаћују и које могу да доведу у неравноправан положај оне који имају ниска материјална примања, или рестриктивно радно време; неадекватно понашање запослених; изложбе које не одражавају разноликост заједнице или различите стилове учења; зграда која није прилагођена особама са сметњама или физичким инвалидитетом и сл.

37 Исто, стр. 25-28.

Одрживост. Краткорочни пројекти могу да реше одређене проблеме и донесу брзу добит, али већи значај јесте у развијању дугорочних инклузивних стратегија како би се обухватиле искључене групе и заједнице.

Потреба за културном променом. Стављање социјалне инклузије и једнаких могућности у центар музејског интересовања значи склапање савеза са представницим искључених група и мењање традиционалних вредности и праксе музеја. Културна промена може бити подстакнута обуком, подршком и развојем запослених у музејима на начин да се повећава њихова ефикасност у односу на рад са искљученим посетиоцима и групама.

Партнерство са заједницом. Социјално инклузивна политика музеја биће ефективнија уколико појединци и представници искључених група буду укључени у развој, имплементацију и евалуацију услуга које им се пружају.

Употреба информационо-комуникационих технологија. Поред тога што имају значајну улогу у креирању знања и дељењу информација на локалном нивоу, музеји би, исто тако, требало да буду у директном контакту са корисницима путем интернета.

Интеграција музејског рада са радом других сервиса. Социјална инклузија у музеју није изолован процес већ чини део ширег процеса инклузије у друштву. Музеји треба да буду повезани са другим организацијама и институцијама које настоје смањити социјалну искљученост.

Доказивање добити и исхода. Музеји могу да докажу своју посвећеност идеји социјалне инклузије тако што ће идентификовати циљеве повезане са социјалном инклузијом, креирати индикаторе процене напретка и вршити мониторинг и евалуацију процеса социјалне инклузије.³⁸

Узимајући у обзир све наведено, могло би да се констатује да образовање и учење представљају централне активности процеса социјалне инклузије у музеју. Значај образовања, као једне од основних активности музеја, идентификован је још са појавом јавних музеја у 18. и 19. веку.³⁹ Музеји широм Европе имали су одређену улогу у друштву, која се огледала у „... репрезентацији моћи, креирању националног идентитета, као и у образовном и моралном оснаживању

38 Gibbs, K., Sani, M. and Thompson, J. (eds.) нав. дело, стр. 84-85.

39 Hein, G. E. (1998) *Learning in the Museum*, London: Routledge, стр. 340-341.

маса”.⁴⁰ Улога музеја у унапређењу инклузије у друштву може се објаснити чињеницом да ове институције активно прикупљају, чувају и интерпретирају културно наслеђе.⁴¹ Извесно је да материјална култура представља почетну тачку учења у музејима, али оно што даје потпун смисао учењу јесу друштвени односи.

Међутим, у многим земљама образовна улога музеја повезује се још увек са школским образовањем, док њихова улога у целоживотном учењу, интеркултуралном дијалогу и културној интеграцији није јасно дефинисана. Реч је о томе да посетиоци музеја имају различите образовне потребе и стилове учења.⁴² Циљеви учења посетилаца нису познати унапред, као што је случај са формалним образовањем, а чак и сами посетиоци музеја не морају да имају визију да је посета музеју ситуација учења. Исто тако, и образовни исходи су веома разнолики и крећу се од увећавања знања и разумевања, преко развоја вештина и способности, све до развијања интересовања и формирања осећања припадања и идентитета.⁴³ Важно је то да се у музеју, као информалном окружењу за учење, процес учења покреће и одржава кроз радозналост, опажање и активност. У оваквом окружењу посетиоци су у прилици да бирају оно шта желе учити, а искуства у учењу су другачија од оних која се јављају у формалном окружењу.⁴⁴ Посреди је то да учење у музејима има своје специфичности у односу на учење у формалним институцијама, а то су, пре свега, самоусмереност, добровољност и персонализованост. Фокус јесте на самом процесу учења, а не толико на самом продукту и зато сами исходи учења нису унапред одређени.

Још једна специфичност учења у музејима је то што посетиоци долазе у додир са реалним предметима, са изворном стварношћу,⁴⁵ која несумњиво има велику дидактичку вредност. Уз то, социјалне интеракције које се одвијају у музејима помажу појединцима да превазиђу ограничења властитих искустава и омогућују им да прошире своје знање. Концепт сарадничког учења, који је настао у формалном образовању,

40 Gibbs, K., Sani, M. and Thompson, J. (eds.) нав. дело. p. 19

41 Hein, G. E. нав. дело. p. 342.

42 Milano, C. Da. Museums as Agents of Social Inclusion, in: *Museum Mediators Reader*, eds. Câmara, I. B. da Milano, C. da Padró, C., Vabamiae, E. K. and Merrimaa, I. (2014), Sintra: Mapa das Ideias, p. 87.

43 Gibbs, K., Sani, M. and Thompson, J. (eds.) нав. дело, стр. 20.

44 Brajčić, M., Kovačević, S. and Kušević, D. (2013) Learning at the Museum, *Croatian Journal of Education* 15(2), p. 161.

45 Milutinović, J. (2002) Učenje u muzeju, *Pedagoška Stvarnost* 48(5-6), str. 354–365.

примењив је широко у музејима; конструишући значења у социјалним интеракцијама појединци кроз искуство уче о другима, истовремено редефинишући своја уверења и искуства. При томе, музеје не би требало посматрати као ризнице „истине”, него као приче (наративе) које посетиоци треба да прочитају и интерпретирају.⁴⁶ Искусствено учење у музејима јавља се као учење које је зависно од контекста, које се одвија у одређеном социо-културном контексту. Сама музејска изложба јесте социјална ситуација и за велики број посетилаца важан аспект доласка у музеј представља социјална активност која се у њима одвија. Након 30-45 минута разгледања музејске изложбе посетиоцима пажња почиње да опада и они се све више усмеравају на друге људе, односно ступају у интеракције са музејским особљем и другим посетиоцима.⁴⁷

Када је реч о теоријском утемељењу процеса образовања и учења у музеју, прагматизам и конструктивизам посматрају се као релевантне теорије; ове две теорије нужно стављају акценат на социјалну промену са циљем унапређења друштва.⁴⁸ Јачање демократије кроз образовне активности може се постићи на два начина. Први начин јесте да музејске образовне активности помогну посетиоцима да науче како да уче, развијајући критичко мишљење. Други начин је да музеји, као и друге образовне институције, усмере пажњу на контроверзна питања, стајући на страну социјалне правде и демократије. Осим тога, у литератури се наглашава да постављање образовања и једнакости у први план у музејима значи: (1) Развијање приступачног окружења које подстиче посетиоце на учење; (2) Развијање вишеслојне интерпретације како би се сви осећали да су добродошли, од оних који први пут посећују музеј, па све до оних академски образованих; (3) Осигуравање да је музејско особље информисано о својим посетиоцима исто онолико колико је информисано о музејским колекцијама и изложбама; (4) Изложбе треба да омогуће приступ различитој публици; (5) Постојећи образовни ниво и стил учења посетилаца треба да буду полазна основа образовања у музејима; (6) Ревизија и модификовање музејских конвенција у сврху придобијања нових посетилаца и (7) Осигуравање да разноликост особља рефлектује разноликост публике коју музеји желе да привуку.⁴⁹

46 Hein, G. E. нав. дело.

47 Milutinović, J. нав. дело, стр. 361.

48 Hein, G. E. нав. дело.

49 Gibbs, K., Sani, M. and Thompson, J. (eds.) нав. дело, стр. 17.

У литератури се подвлаче два кључна елемента којима се истиче значај музеја у процесу социјалне инклузије: први елемент односи се на могућност музеја да утичу на социјалне политике и на усвајање социјално инклузивних агенди (чиме се мења традиционална улога музеја), а други се односи на дефинисање обима и природе културних активности од стране доносиоца одлука.⁵⁰ Иако постоје мишљење да политика не треба да се меша са културом, социјално инклузивно оријентисани музеји управо су они у којима су доносиоци одлука веома присутни. Узимајући за полазну основу праксу која се остварује у музејима, развијена је и типологија социјално инклузивних музеја: (1) *Инклузивни музеј*. Сврха и циљ овог типа музеја јесте да на својим поставкама репрезентује маргинализоване групе и да омогући приступ онима који би иначе били искључени из музеја. Посреди је примарни ниво социјално инклузивног музеја који у први план истиче укључивање објеката или експоната који представљају маргинализоване групе. Осим тога, социјално инклузивни музеј ће ангажовати обесправљене групе, у партиципаторном или колаборативном смислу, обезбеђујући им приступ музејским експонатима; (2) *Музеј као агенс социјалног обнављања*. Овај тип музеја повезује се са заједницом, и то не само на културном нивоу. Реч је о повезивању изложби са социјалним, политичким и економским аспектима заједнице, са намером побољшања квалитета живота појединаца; (3) *Музеј као средство ширих друштвених промена*. Овај тип музеја јавно признаје своју друштвену улогу, са настојањем да покрене позитивне друштвене промене.⁵¹ Музеји који јасно артикулишу своју улогу у односу на друштво и који интенционално настоје да позиционирају себе као институцију која се на више нивоа бори против социјалне искључености, међутим, још увек су реткост.

Анализа примера добре праксе омогућила је да се издвоје принципи који би могли помоћи музејима да постану социјално инклузивне институције.⁵² Као први принцип истиче се развој *инклузивне политике*. Тај принцип претпоставља довођење у питање целокупног функционисања и друштвене улоге музеја, захтевајући промену парадигме у мишљењу и пракси. При томе је значајна подршка локалних власти, било у виду формалних докумената или неформалне подршке. Креирање специфичног језика и терминологије јесте

50 Dodd, J. and Sandell, R. нав. дело. стр. 17.

51 Sandell, R. (1998) Museums as Agents of Social Inclusion, *Museum Management and Curatorship* 17(4), p. 410-416.

52 Hooper-Greenhill, E., Sandell, R., Moussouri, T. and O'Riain, H. нав. дело, стр. 23.

врло битно јер може да утиче на промену перцепције музејског особља у погледу своје улоге у процесу социјалне инклузије. Такође, *лидерство* се истиче као важан принцип. Тим се принципом истиче да је значајно имати добро обучене и посвећене лидере, који виде потенцијал музеја да промовише инклузију, који мотивишу своје запослене и који сагледавају ствари из угла социјалне инклузије. Музеји понекад треба да буду спремни на *преузимање ризика* и да направе промене које често и нису тако једноставне. Преузимање ризика и предочавање бенефита који има инклузивни приступ музејским активностима могу да помогну да се локалним властима, или пак запосленима у музејима, пружи увид у потенцијале које музеј поседује у погледу социјалне инклузије. *Партнерство и умрежавање* представља, такође, битан принцип; запослени у различитим институцијама и организацијама које се баве социјалном инклузијом имају другачије експертизе, него запослени у музејима, те могу да помогну у реализовању активности у музеју. Други аспект умрежавања и партнерства јесте повезивање са различитим изворима финансирања. Пети принцип односи се на *респонзивне и флексибилне приступе*. Тај принцип указује на то да музејски пројекти настају у склопу заједнице, да треба да одговоре на потребе те заједнице и да буду довољно флексибилни како би се могли прилагодити променама које носи социјално инклузивни процес. Шести принцип је *консултовање, укљученост и оснаживање заједнице*. Социјална инклузија је приступ који се заснива на потребама, а редовни консултативни састанци омогућавају да се открију које су то потребе, да се поставе циљеви и креира атмосфера поверења. Такође, социјална инклузија није само још једна услуга коју нуде музеји. Она укључује заједницу и оснажује је како би се трансформисао музеј. *Евалуација и одговорност*, као један од принципа ефективних програма социјално инклузивних музеја претпоставља редовну евалуацију музејских програма. Сви учесници програма треба да учествују у том процесу и да циљеве програма подешавају у складу са извршеном евалуацијом. Будући да је анализа рада музејских институција показала да се допринос музеја социјалној инклузији недовољно уочава, указује се и на значај принципа *заговарања* којим се настоје уверити колеге, доносиоци одлука и други у значај рада музеја у погледу сузбијања социјалне искључености.⁵³

53 Исто, стр. 45-47.

Завршна разматрања

На основу свега реченог, може да се констатује да је социјална искљученост сложен друштвени проблем који захтева приступ који у себе инкорпорира вишедимензионална настојања различитих друштвених структура и актера. Ова настојања треба да буду координисана и да обухватају све сфере друштвене искључености, уз уважавање конкретних друштвених група, њихових захтева и потреба.⁵⁴ Музеји имају велик потенцијал за ангажовање у процесу социјалне инклузије, и то не само у културном, него и у економском, политичком и социјалном домену.⁵⁵ Учење у музејима има своје специфичности које треба да се искористе, јер они представљају места у којима посетиоци могу да уче у непосредном додиру са вековима прикупљаним културним наслеђем и реалним предметима који га репрезентују. Информални контекст, прагматичност, добровољност, самоусмереност јесу само неке од предности које нуди музеј приликом учења. Када је реч о социјалној инклузији, поред разноврсности принципа и начина на које музеј може да потпомогне процес социјалне инклузије, најчешће се акценат ставља на повезивање музеја са другим релевантним актерима у друштву и на лични контакт са посетиоцима (излагање у сусрет њиховим потребама, упознавање посетилаца, деелитизација музеја и сл.).

Последњих деценија све се више афирмише значај музеја у развоју друштва. Осим теоријских радова у интердисциплинарним научним часописима (на пример, „Музеј и друштво” – „Museum and Society”) који афирмишу тему социјалне инклузије и образовања у музејима, у свету делује и све више музеја активно укључених у процес социјалне инклузије. Пре свега, мисли се на пројекте које су реализовали музеји у Плимуту, Шефилду, Глазгову, Лестеру, Саутемптону и тако даље.⁵⁶ У нашој средини, удружење „Mikro Art” јесте једно од ретких удружења која као своју основну сврху истиче бављење питањима која су од значаја за друштво. У оквиру пројекта „Улична галерија” обрађују се питања која су често запостављена у друштву (реализоване изложбе о бескућницима, условима рада у руднику, мигрантима из Азије и Африке, о деци из дивљег насеља у околини Белвила и сл.). Реч је о музејском простору који је измештен на улицу, у јавни простор, у пролазу између Трга Николе

54 Brstilo, I. and Jelavić, Ž. нав. дело, стр. 157.

55 Sandell, R. нав. дело.

56 Hooper-Greenhill, E., Sandell, R., Moussouri, T. and O’Riain, H. нав. дело, стр. 23-28.

Пашића и Нушићеве улице у Београду.⁵⁷ Осим тога, у сарадњи са организацијом *Пер Арт* из Новог Сада Галерија Матице српске била је укључена у пројекат „Уметност и инклузија. Инклузивне ликовне радионице у Галерији Матице српске”, реализујући 26 инклузивних радионица.⁵⁸ Може се констатовати да музеји у Србији све више почињу да сагледавају своју функцију у друштву. Уочава се помак у начину сагледавања музејских садржаја и истиче се да он треба да буде примеренији публици која посећује музеје,⁵⁹ али то је само један корак ка афирмацији музеја као социјално инклузивне институције. Чини се као да у нашим музејима и даље влада схватање како су музеји институције довољне саме себи, намењене културној елити. Пратећи трендове у свету, музеји у Србији би требало да уоче свој потенцијал у сфери друштвеног ангажовања, социјалне инклузије, образовања и да се окрену повезивању са друштвом и публиком.

ЛИТЕРАТУРА:

Aasland, A. and Fløtten, T. (2001) Ethnicity and Social Exclusion in Estonia and Latvia, *Europe-Asia Studies* 53(7), pp. 1023–1049.

Arinze, E. N. (1999) *The Role of the Museum in Society*, Public lecture at the National Museum, Georgetown, Guyana, May, 17. Преузето 3. 4. 2016. године; Доступно на: http://www.maltwood.uvic.ca/cam/activities/past_conferences/1999conf/CAM'99-EmmanuelArinze.GuyanaFinal.pdf

Barnes, M. (2005) *Social Exclusion in Great Britain. An Empirical Investigation and Comparison with the EU*, Aldershot: Ashgate.

Bennett, T. (1995) *The Birth of. The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, New York, NY: Routledge.

Brajčić, M., Kovačević, S. and Kušćević, D. (2013) Learning at the Museum, *Croatian Journal of Education* 15(2), p. 159–178.

Brstilo, I. and Jelavić, Ž. (2010) Kultura kao prostor mogućnosti: muzej kao čimbenik društvene integracije, *Etnološka istraživanja* 15, str. 145–173.

Byrne, D. (1999) *Social Exclusion*, Buckingham: Open University Press.

Dodd, J. and Sandell, R. (2001) *Including Museums: Perspectives on Museums, Galleries and Social Inclusion*, Leicester: Research Centre for Museums and Galleries, University of Leicester.

57 Mikro Art, 3. jun 2016., <http://www.mikroart.rs>

58 Ђурић, Ђ. (ур.) (2016) *Рад Матице српске: Гласило Матице српске*, Нови Сад: Матица српска.

59 Jakovljević, T. i Jovanović, I. (2009). Konkurentnost muzeja na tržištu kulture, *Muzeji* 2(2), str. 85–93.

- Ђурић, Ђ. (ур.) (2016) *Раџ Матице српске: Гласило Матице српске*, Нови Сад: Матица српска.
- European Commission (2004) *Joint Report on Social Inclusion*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Fleming, D. (2005) Managing Change in Museums (Keynote Address), in: *The Museum and Change International Conference*, 8-10 November 2005. Prague, Czech Republic: National Museum. Преглед 1. 6. 2016. године. Доступно на: <http://www.intercom.museum/conferences/2005/documents/DavidFlemingPaper.doc>
- Gajić, O. and Milutinović, J. (2010) Intercultural Dialogue in Education: Critical Reflection in the Museum Context, *Odgojne Znanosti* 12(1), p. 151–165.
- Gajić, O. i Milutinović, J. Vaspitanje umetnošću – emancipatorni potencijal u društvu znanja, u: *Daroviti u procesu globalizacije. Zbornik 16*, priredili Gojkov, G. i Stojanović, A. (2011), Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov” – Vršac; Arad: Universitatea de Vest „Aurel Vlaicu”, str. 173–184.
- Gibbs, K., Sani, M. and Thompson, J. (eds.) (2007) *Lifelong Learning in Museums: A European Handbook*, Ferrara: EDISAI.
- Hein, G. E. (1998) *Learning in the Museum*, London: Routledge.
- Hooper-Greenhill, E., Sandell, R., Moussouri, T. and O’Riain, H. (2000) *Museums and Social Inclusion – The GLLAM Report*, Leicester: Research Centre for Museums and Galleries.
- Jackson, C. (1999) Social exclusion and gender: Does one size fit all? *The European Journal of Development Research* 11(1), p. 125–146.
- Jakovljević, T. i Jovanović, I. (2009) Konkurentnost muzeja na tržištu kulture, *Muzeji* 2(2), str. 85–93.
- Krivošejev, V. (2009) *Muzej, publika, marketing: stalne muzejske postavke i njegova visost posetilac*, Valjevo: Narodni muzej.
- Kronauer, M. ‘Social Exclusion’ and ‘Underclass’ - New Concepts for the Analysis of Poverty, in: *Empirical Poverty Research in Comparative Perspective*, ed. Andress, H. J. (1998), Aldershot: Ashgate, pp. 51–75.
- Landman, T. (2006) *Human Rights and Social Exclusion Indicators: Concepts, Best Practices, and Methods for Implementation*, University of Essex: Department of Government Human Rights Centre.
- Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E. and Patsios, D. (2007) *The Multidimensional Analysis of Social Exclusion. A Research Report for the Social Exclusion Task Force*, Bristol: Bristol Institute for Public Affairs, University of Bristol.
- Mathieson, J., Popay, J., Enoch, E., Escorel, S., Hernandez, M., Johnston, H. and Rispel, L. (2008) *Social Exclusion: Meaning, Measurement and Experience and Links to Health Inequalities, A Review of Literature*. WHO Social Exclusion Knowledge Network Backgro-

und Paper 1. Преузето 12. 2. 2016. године. Доступно на: http://www.who.int/social_determinants/media/sekn_meaning_measurement_experience_2008.pdf.pdf

Mikro Art, 3. jun 2016., <http://www.mikroart.rs>

Milano, C. Da. Museums as Agents of Social Inclusion, in: *Museum Mediators Reader*, eds. Câmara, I. B. da Milano, C., da Padró, C., Vabamae, E. K. and Merrimaa I. (2014), Sintra: Mapa das Ideias, pp. 87–98.

Milutinović, J. (2002) Učenje u muzeju, *Pedagoška Stvarnost* 48(5-6), str. 354–365.

National Museum Director's Conference (NDMC) (2010) *Museums Deliver*, Преузето 15. 3. 2016. године. Доступно на: http://www.nationalmuseums.org.uk/media/documents/what_we_do_documents/museums_deliver_full.pdf

Nightingale, E. and Mahal, C. Integration Equality and Diversity into the Policy and Practice of Museums and Galleries, in: *Museums, Equality and Social Justice*, eds. Sandell, R. and Nightingale, E. (2012), New York, NY: Routledge, p. 13–38.

Rawal, N. (2008) Social Inclusion and Exclusion: A Review, *Dhaulguri Journal of Sociology and Anthropology* 2, pp. 161–180.

Sandell, R. (1998) Museums as Agents of Social Inclusion, *Museum Management and Curatorship* 17(4), pp. 401–418.

Sandell, R. (2003) Social Inclusion, the Museum and the Dynamics of Sectoral Change, *Museum and Society* 1(1), pp. 45–62.

Sandell, R. and Nightingale, E. (2012) *Museums, Equality and Social Justice*, New York, NY: Routledge.

Silver, H. Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion, in: *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, eds. Rodgers, G., Gore, C. and Figueiredo, J. (1995), Geneva: International Institute for Labour Studies, pp. 57-80.

Westfal, R. (2010) *Dimensions of Social Inclusion and Exclusion*, Yukon: Yukon Bureau of Statistics. Преузето 13. 3. 2016. Доступно на: [http://www.hss.gov.yk.ca/fr/pdf/SI_REPORT_\(Dec._17-10\).pdf](http://www.hss.gov.yk.ca/fr/pdf/SI_REPORT_(Dec._17-10).pdf)

World Bank (2013) *Inclusion Matters: The Foundation for Shared Prosperity*, Washington, D. C: World Bank.

Dejan Đorđić and Jovana Milutinović
University in Novi Sad, Faculty of Pedagogy –
Social Studies Department, Sombor;
University in Novi Sad, Faculty of Philology –
Department for Pedagogy, Novi Sad

MUSEUM AS AN INSTITUTION
OF SOCIAL INCLUSION

Abstract

In contemporary society, the museum is being increasingly focused on new roles and it is no longer oriented only to the traditional ones such as grouping, preserving and exhibiting collections. Having that in mind, the aim of this paper is to understand the possibilities of the museum in the area of social engagement, and to consider the potential of the museum as a socially inclusive institution. The paper discusses the concepts of social exclusion and social inclusion, and analyses the possibilities for the museum in the realization of equality, diversity, social justice and human rights. It is ascertained that education represents a central activity of the social inclusion process in a museum. Serbian museums perceive with increasing understanding their function in the society. However, the perception that museums are institutions intended only for cultural elites still seems to be widespread. Following world trends, museums in Serbia should perceive their potential in the areas of social engagement, social inclusion and education, and should try to connect both with the society and the public.

Key words: *museum, education, social exclusion, social inclusion*

Ивана Мартић, *Играчке на броју* –
Понос у заштити, 45 x 60 цм, фото Наташа Ристић